

**Izložba “L’AUGUSTEUM DI NARONA: ROMA AL DI LÀ
DELL’ADRIATICO”, Città del Vaticano, 22. 2. - 18. 5.
2005., Katalog izložbe, Emilio Marin i suradnici,
Arheološki muzej, Split 2004., 115 str.**

U Vatikanskim muzejima, u dvorani Polifunzionale, nakon izložaba u Splitu, Oxfordu i Barceloni, 22. veljače 2005. otvorena je izložba *Augustej u Naroni - Rim s druge strane Jadrana*. Na izložbi su bili nazočni kardinali Angelo Sodano i predsjednik Uprave Grada Vatikana Edmund Casimir Zsoka, izaslanstvo Vlade RH na čelu s ministrom kulture Božom Biškupićem, veleposlanik RH pri Svetoj Stolicu Emilio Marin, svećenstvo, predstavnici kulture, znanosti i politike, te stručnjaci splitskoga Arheološkog muzeja, inače autori postava i predstavnici Splita, Metkovića i Opuzena.

Izložba, koju su priredili Arheološki muzej iz Splita i Vatikanski muzeji ostat će otvorena do 18. svibnja, a nakon toga izložba će biti postavljena u Zagrebu. U Vatikanu je izloženo devet najznačajnijih kipova iz obitelji cara Augusta i njegovih nasljednika. To je, kako je isticano na tiskovnim konferencijama, najvažniji kompleks monumentalnih kipova, koji je do sada otkriven na području nekadašnjega Rimskog Carstva. Govoreći o važnosti ove izložbe, Francesco Buranelli, ravnatelj Vatikanskih muzeja, napomenuo je kako je u postavljanju ove izložbe došlo do slučajne podudarnosti. Izložba *Augustej iz Narone*, naime, otvara se po svršetku izložbe o običaju bojanja antičkih kipova. Vatikanskoj izložbi naronskoga hrama prirodan je i kip mladoga cara Augusta di Prima Porta u “obojenomu izdanju” (sl. 1). Po mišljenju mnogih stručnjaka, riječ je o najvažnijem otkriću rimske arheologije 90-ih godina, i prvome prikazivanju, u Rimu, iskapanja izvršenoga stručnim metodama po slojevima. Treba dodati da je u 18. i 19. st. bilo iskopano više Augusteja, ali naronski Augustej predstavlja najvažnije otkriće posljednjih godina. O izložbi u Vatikanu pisao je i *L’Osservatore Romano*, u osvrtu Paola Liveranija, nadzornika u Vatikanskim muzejima za klasične starine. “Izložba je plod intenzivnih istraživanja i dugoga rada na restauraciji. Zahvaljujući

zanosu profesora Emilija Marina, istinske duše ovoga pothvata, i zahvaljujući njegovome iskustvu kao arheologa, ovo izvanredno arheološko otkriće danas je uistinu baština svih nas. Ova je izložba, naime, već bila priređena u Splitu, Oxfordu i Barceloni. Sada je u srcu Rima, koji je uvijek dom kršćanskoga hrvatskog naroda”, stoji na koncu članka. Obol sjajnoj izložbi dala je i Hrvatska pošta, koja je tiskala je i predstavila poštansku marku s temom “Arheološko blago iz Narone”.

Katalog je sastavljen od 16 članaka: E. Marin, “Narona e la scoperta dell’Augusteum”; M. Ćorić i B. Pender, “Il tempio - templum”; E. Marin i B. Vješnica, “Il mosaico dell’Augusteum”; E. Marin, M. Kolega i I. Roda, “Le statue dell’Augusteum”; I. Donelli, “La conservazione e il restauro delle sculture marmoree”; Z. Buljević, “Il cammeo vitreo con il ritratto di Livia”; Z. Buljević, “I materiali in vetro”; M. Topić, “La ceramica”; J. Mardešić, “La necropoli e la ceramica dagli strati delle sepolture”; S. Ivčević, E. Višić - Ljubić, “I reperti in metallo e in osso”; M. Bonačić Mandinić, “Le monete”; S. De Maria i M. Podini, “La decorazione architettonica dell’Augusteum di Narona”; G. Lepore i E. Fariselli, “La decorazione dell’Augusteum di Narona”; P. Liverani, “La fine dell’Augusteum di Narona”; E. Marin, “L’Augusteum di Narona”.

Najatraktivniji dio izložbe zacijelo je skupina od devet mramornih kipova, većinom u naravnoj veličini, od kojih je kip cara, bez glave u oklopu, pretpostavlja se samoga imperatora Augusta, visok 2,14 m. Izložba u biti predstavlja rekonstrukciju istočnoga i sjevernoga dijela hrama, s poredanim kipovima na postoljima, kakvi su vjerojatno postavljeni u hram u prvom stoljeću. Storijska o istraživanju poganskoga rimskog hrama u središtu Vida ima prizvuk svojevrsnoga arheološkog trilera. Na mjestu, gdje se danas uzdižu ostaci hrama, stajalo je skromno kameno zdanje nazvano Plećaševe štale. Pretpostavljajući da se baš pod napuštenom stajom kriju ostaci kakve rimske zgrade, ekipa splitskoga Arheološkoga muzeja, na čelu s ravnateljkom dr. Emilijom Marinom, započela je iskapanja 1995. god. Međutim, priča o carskim kipovima iz Narone ima i svoju tamniju stranu. Osim dva kipa koji imaju glave, ostali su bezglavi. Tako dekapitirani ležali su stoljećima ispod kamenja, zemlje i stajskog gnojiva. Pretpostavlja se da su ih nakon edikta cara Teodozija, o rušenju poganskih hramova, revnosni vjernici pobacali na pod hrama, odrubivši im prethodno glave i zasuvši ih žbukom i zemljom. Zapravo, bolje je reći odvrnuvši ih, jer su praktični Rimljani glave, a i dobar dio udova, zavrtali i nasađivali na torzo posebnim vijcima i kukama od željeza i olova. Kada bi na prijestolje došao novi car, s torza se skidala stara a nasađivala nova carska glava. I tako redomice dok nije propalo Carstvo. U restauratorskoj

radionici Arheološkoga muzeja Split, pod vodstvom Ive Donellija i Branka Pendera, obavljen je iznimno zahtjevan dio posla oko restauriranja i konzerviranja kipova careva, carske obitelji, predstavnika gradske aristokracije i rimskih bogova. Svi kipovi rendgenski su snimljeni u Augusteju, kojoj prigodom su utvrđena oštećenja i napuknuća. Izvršene su konzultacije s vodećim europskim institucijama za antički mramor u Los Angelesu i Barceloni. U čišćenju kipova upotrijebljena je metoda mikropjeskarenja, pa su tako skinute kalcitne naslage, vlakna i prljavština, ali se očuvala stara patina u najtanjem sloju, koja štiti mramor od raspadanja. Veliki problem konzervatorima predstavljali su željezni klinovi, kojima su spajani originalni dijelovi kipova: ruke, noge i glava. Željezo je oksidiralo i uzrokovalo raspucavanje kamena. Kuke su izvađene, konzervirane, i tako zaštićene od korozije, vraćene na prvotno mjesto. Otkriveno je da su pojedini kipovi u antičko doba spajani kazeinskim ljepilima, koja i danas drže zalijepljene kamene dijelove. Isto tako petrografskom analizom utvrđeno je da su skulpture rađene iz više vrsta mramora, koje potječu iz Grčke i Male Azije: Tasa, Para, Prokonesa i Pentelikona, klesane najčešće iz jedinstvena mramorna bloka, kojima su kasnije samo dodavane ruke i glava. Kolosalni Augustov kip, premda nije cjelovit, težak je više od 800 kilograma.

Posebnu vrijednost na vatikanskoj izložbi, unutar obezglavljene naronske carske skupine, imaju dva cjelovita kipa. Prvi je sastavljeni car Vespazijan (sl. 2), čiju je glavu našao Nenad Cambi prije 20-ak godina u blizini naronskoga foruma. Vespazijan je kao predstavnik naronske carske skupine bio amblem izložbe "Vrata Rima" u španjolskoj Tarragoni. Drugi je spojeni kip carice Livije (sl. 3), koji je bio središnjom atrakcijom na izložbama u Oxfordu i Barceloni. Priča o tome kako je Livijina glava došla u Oxford, a tijelo ostalo u Opuzenu, zanimljiva je kao svojevrsan detektivski puzzle. Naime, Artur Evans, britanski arheolog, tada dopisnik lista *Guardian* iz Manchesteru s Balkana, 1878. god. u Vidu spazio je kod jednoga seljaka žensku kamenu glavu. Naslutivši da je riječ o izvanrednu nalazu, sklopio je posao i mramornu glavu carice Livije, trampio za svoj šešir polucilindar. Priča kaže da ju je prošvercovao preko granice u kartonskoj kutiji za šešir. Kao popudbinu kupio je još jedan kip, boga Merkura, vele za svoj kišobran. Tako je caričina glava, koju je muzeju darovala Evansova žena, završila u glavnoj galeriji Ashmolean muzeja u Oxfordu. Kada je arheološkoj kampanji u Vidu otkrivena skupina skulptura, pretpostavilo se da možda ta glava carice Livije pripada otkopanom tijelu. Međutim, kada su kopiju glave pokušali spojiti s kipom, uvidjeli su da je kip nadnaravne veličine (2,65 m), a glava traži tijelo naravne

veličine. Upornošću ravnatelja Arheološkoga muzeja Split dr. Emilija Marina, te susretljivošću ravnatelja Ashmolean muzeja u Oxfordu dr. Christophera Browna, u Split je u prosincu 2000. stigao kustos oxfordskoga muzeja dr. Michael Vickers, noseći originalnu Livijinu glavu. I tako se, nakon više stoljeća izbivanja, caričina glava vratila nazad u Hrvatsku, točnije posuđena je do 2006. god., a možda i dulje. Trebalo je naći caričino tijelo i sastaviti ga s glavom. I tako se otkrilo u arhivskim podacima da je jedan kip iz Narone prenesen u Opuzen, vjerojatno kratko nakon 1874. god. Godinama je čamio u tami općinskoga poglavarstva u Opuzenu. Početkom 2001. god. dr. Marin, nakon nalaza dvaju ulomaka opuzenskoga torza u Vidu, vođen istančanim arheološkim instiktom, pokušao je usaditi kopiju Livijine glave obezglavljenju opuzenskom kipu. I gle čuda, pristajao je kao saliven.

Što izložba iz Narone u Vatikanu, a prije toga u Splitu, Oxfordu i u Barceloni, znače u arheološkom kontekstu kulture mediteranskoga bazena, govorila je i Amanda Claridge, profesorica arheologije na Royal Holloway Sveučilišta u Londonu. Ona je napisala da su rimske statue, koje su ponovo otkrivene nakon dva tisućljeća, na razini vrhunskih rimskih skulptura jednoga Michelangela. Daljnja traganja nastojat će složiti zagonetku: Zašto su takvi kipovi nađeni u Naroni, tko ih je radio i tko ih je naručio. Ima usporedaba da je naronska carska skupina, u tipološkom i prostornom smislu, slična kipovima iz Metroona u Olimpiji, dapače da je skupina iz Olimpije nastala pod kulturnim obrascima iz Narone. Rimski kipovi iz Augusteja u Naroni vrhunska su umjetnička ostvarenja. Zašto su takvi kipovi nađeni u Naroni, tko ih je radio i tko ih je naručio, još je zagonetka. Uz izložbu posebna je atrakcija bio i kip mladoga cara Augusta (Augusto di Prima Porta), iz zbirke Vatikanskoga muzeja, koji je bio rekonstruiran s izvornim bojama u svečanoj odori.

Izložbu u Vatikanskim muzejima čine i stakleni nalazi iz 1. do 4. st. prije Krista. Među tim sitnim predmetima (*artes minores*) ističe se svoj izvornom ljepotom staklena kameja carice Livije Auguste iz Tiberijeva doba (20.-30. god. 1. st.), koja je vjerojatno bila u štuko dekoraciji hramskoga zida. Ništa manje nisu zanimljive čaše i posude s mitološkim likovima. Tu su i metalni nalazi, prstenje, narukvice, naušnice, fibule i provjesci od pozlate, srebra i bronce. Uz brončani novac nalazimo i žeton za igru. Zanimljivi su i keramički eksponati, među kojima svjetiljke s pečatom, prikazima gladijatora, amfora, Herkulove tragične maske, žrtvenika, dupina, djeteline, čak i erotski prikazi. Među ostalim, izložena je i zmijska vaza iz 2. st., kao i ulomci amfora, kretskih ili rodoskih iz Pompeja.

U svakom slučaju, arheološka izložba iz Narone u Splitu, Oxfordu, Barceloni i u Vatikanskim muzejima, bile su najuspješnija prezentacija hrvatskoga kulturnoga blaga i iznimno ocijenjene u europskoj stručnoj javnosti. Velika je zasluga za istraživanje, konzervaciju, prezentaciju i čitav niz odličnih kataloga, stručnjaka Arheološkoga muzeja u Splitu, na čelu s vrsnim hrvatskim arheologom akademikom Emilijom Marinom.

Radoslav Dodig

Sl. 1. *Car August, Prima porta, Vatikanski muzej.*

Sl. 2. Car Vespazijan iz Narone.

Sl. 3. Oxfordsko-opuzenska carica Livija.